

Dobrosława TomzikInstytut Allerhanda; e-mail: adwokatdtomzik@interia.pl <https://orcid.org/0000-0002-5163-8851>

Właściwość sądu w e-mediacji umownej

The Court Jurisdiction of E-mediation Based on an Agreement to Mediate

Streszczenie

W dobie cyfryzacji oraz informatyzacji wymiaru sprawiedliwości e-mediacja staje się coraz bardziej popularnym narzędziem rozwiązywania sporów. Wobec najnowszych zmian ustawodawczych dokonanych w sierpniu 2025 r. kluczowym zagadnieniem w tym kontekście pozostaje ustalenie właściwości miejscowej sądu zatwierdzającego ugodę, w przypadku gdy postępowanie mediacyjne odbywa się online. Artykuł analizuje wpływ formy elektronicznej mediacji na późniejszą analizę przez sąd kwestii właściwości. Zwrócono także uwagę na problematykę jurysdykcji w sporach transgranicznych, gdzie e-mediacja może prowadzić do rozmycia granic terytorialnych, a przy tym do nieważności postępowania. Celem opracowania jest wskazanie, czy i w jakim zakresie e-mediacja wpływa na konieczność redefinicji pojęcia „miejsca zawarcia ugody” oraz jakie konsekwencje niesie to dla stron postępowania. Zaproponowano także uwagi *de lege ferenda*.

SŁOWA KLUCZOWE: e-mediacja, właściwość sądu, umowa o mediację

Summary

In the era of digitalization and computerization of the justice system, e-mediation is becoming an increasingly popular dispute resolution tool. Given the latest legislative amendments introduced in August 2025, determining the court jurisdiction of the court approving a settlement agreement in cases where mediation proceedings are conducted online remains a key issue. This article analyzes the impact of e-mediation on the court's subsequent analysis of jurisdiction. The article also highlights the issue of domestic jurisdiction disputes, where e-mediation can lead to the blurring of territorial boundaries and, consequently, the invalidity of the proceedings. The aim of this study is to determine whether and to what extent e-mediation necessitates a redefinition of the concept of „place of conclusion of the settlement” and what consequences this has for the parties. *De lege ferenda* marks are also proposed.

KEYWORDS: e-mediation, court jurisdiction, an agreement to mediate

Wprowadzenie

Od czasu epidemii COVID-19 zarówno w sądownictwie, mediacji (Rojek-Socha, 2020), jak i wielu innych dziedzinach życia (edukacji, medycynie), szybciej aniżeli dotychczas rozwijają się formy „spotkań” bez jednoczesnej obecności stron obok siebie, za pośrednictwem połączeń internetowych. Białecki sygnalizuje, że mediacje online rozwijały się nawet wcześniej (szerzej zob. Białecki, 2015, s. 329–333), a te w tradycyjnej formie stanowią obecnie jedną z najbardziej dynamicznie rozwijających się form pozasądowego rozpoznawania sporów (Kierska, Marek, 2014).

Dotychczas zgłaszanymi w praktyce mediacyjnej kwestiami natury problematycznej były: podpisywanie ugód w drodze e-mediacji oraz kwestia właściwości sądu w zakresie ugód e-mediacyjnych. O ile ustawa z dnia 5 sierpnia 2025 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2025 r. poz. 1172. dalej: ustawa z dnia 5 sierpnia 2025 r.) wprowadziła zmianę mediacji w tym zakresie, to – w ocenie autorki – nie rozwiązała do końca wątpliwości w zakresie właściwości sądu. Dokonując zmiany treści przepisu, zapomniano bowiem o dokładnym i wyczerpującym wyjaśnieniu kwestii właściwości sądu w kwestii mediacji online.

1. E-mediacja

E-mediacje stanowią przykład *Online Dispute Resolution* (ODR), które to pojęcie zostało wprowadzone do porządku prawnego zaleceniami Komisji Europejskiej 98/257/WE – co do zasad mających zastosowanie do organów odpowiedzialnych za pozasądowe rozstrzyganie sporów konsumenckich (Zalecenie Komisji 98/257/WE z dnia 30 marca 1998 r. w sprawie zasad stosowanych przez jednostki odpowiedzialne za pozasądowe rozwiązywanie sporów konsumenckich, Dz. Urz. UE L 115 z 17.04.1998, s. 31) – oraz zaleceniem Komisji Europejskiej 2001/310/WE (Zalecenie Komisji 2001/310/WE z dnia 4 kwietnia 2001 r. w sprawie zasad dotyczących organów pozasądowych uczestniczących w polubownym rozstrzyganiu sporów konsumenckich, Dz. Urz. UE L 109 z 19.04.2001, s. 56) nowelizującym wcześniejsze ustalenia w zakresie działalności wskazanych organów oraz promującym ADR (*Alternative Dispute Resolution*; Kotwicka, 2017). Wobec faktu rosnącego zapotrzebowania na ODR oraz tego, iż zalecenia nie stanowią powszechnych źródeł prawa, stworzono

akty prawa unijnego, które weszły w życie w 2013 r.: dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/11 UE z dnia 21 maja 2013 r. w sprawie alternatywnych metod rozstrzygania sporów konsumenckich oraz zmiany rozporządzenia (WE) nr 2006/2004 i dyrektywy 2009/22/WE (dyrektywa w sprawie ADR w sporach konsumenckich), (Dz. Urz. UE L 165 z 18.06.2013, s. 63–79) oraz już nieobowiązujące rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 524/2013 z dnia 21 maja 2013 r. w sprawie internetowego systemu rozstrzygania sporów konsumenckich oraz zmiany rozporządzenia (WE) nr 2006/2004 i dyrektywy 2009/22/WE (rozporządzenie w sprawie ODR w sporach konsumenckich), (Dz. Urz. UE L 165 z 18.06.2013, s. 1–12), które implementowano do polskiego systemu prawnego (np. ustawą z dnia 23 września 2016 r. o pozasądowym rozwiązywaniu sporów konsumenckich, Dz. U. z 2016 r. poz. 1823).

W literaturze przedmiotu definiuje się e-mediację (zwane też cybermediacją, mediacją elektroniczną, mediacją wirtualną czy mediacją online; Arkuszewska, 2021; 2022; 2024) jako proces rozwiązywania sporu, w którym mediator przy użyciu technik komunikacji elektronicznej, takich jak np. poczta elektroniczna, czat, telekonferencja czy wideokonferencja, ułatwia stronom znalezienie satysfakcjonujących ich rozwiązań i zawarcie ugody (Grabowski, 2012). Same e-mediacje nie mogą się – poza bezpośrednią stycznością – różnić od tradycyjnych mediacji (Kościółek, 2014). Aby zatem mówić o możliwości przeprowadzenia mediacji, jej przedmiotem mogą być tylko sprawy zdatne mediacyjnie (Tomzik, 2021).

Mediacja umowna następuje na podstawie umowy stron, w której określają one w szczególności przedmiot mediacji, osobę mediatora albo sposób jego wyboru (art. 183¹ § 2 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, tekst jedn. Dz. U. z 2024 r. poz. 1568 z późn. zm., dalej: k.p.c.). Następnie na mocy art. 183¹¹ k.p.c. *in fine* mediator (a zdaniem autorki także strony już w umowie mogą określić taką formę) może przeprowadzić posiedzenie mediacyjne przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających jego przeprowadzenie na odległość, jeżeli strony wyrażą na to zgodę.

Warto przy tym zauważyć, że na podstawie art. 183¹² § 1 k.p.c. niezależnie od tego, czy w mediacji zawarto ugodę, mediator sporządza protokół, w którym wskazuje miejsce i czas przeprowadzenia mediacji, oznaczenia stron, oznaczenie mediatora z imienia i nazwiska oraz jego adres, a ponadto wynik mediacji. Protokół ma być także podpisany przez mediatora – obecnie podpis nie musi być własnoręczny, może to być równoważny z nim podpis elektroniczny.

2. Właściwość sądu w mediacji umownej według ustawy z dnia 5 sierpnia 2025 r.

Ugody mediacyjne w mediacji umownej do wejścia w życie w dniu 10 września 2025 r. ustawy z dnia 5 sierpnia 2025 r. zatwierdzał sąd właściwy do rozpoznania sprawy według właściwości ogólnej lub wyłącznej, niezależnie od miejsca prowadzenia mediacji czy też zawarcia ugody.

Na mocy ustawy z dnia 5 sierpnia 2025 r. przepisowi art. 183¹³ § 1 k.p.c. nadano nowe brzmienie, które jest następujące:

Strona, po zawarciu ugody w ramach mediacji prowadzonej na podstawie umowy o mediację, może wystąpić z wnioskiem o zatwierdzenie ugody, do sądu rejonowego właściwego ze względu na miejsce zawarcia ugody, chyba że strony w ugodzie wskażą inny sąd rejonowy. W braku tych podstaw właściwy jest sąd rejonowy miejsca zamieszkania albo siedziby wnioskodawcy.

Obecnie regulacja w przypadku umownych mediacji wskazuje na przemienne właściwość, choć podstawową w zakresie sądu rejonowego właściwego ze względu na miejsce zawarcia ugody. W następnej kolejności może to być sąd wskazany w treści ugody bądź miejsca zamieszkania albo siedziby wnioskodawcy.

Już pierwsze wątpliwości powstają na tle definicji miejsca zawarcia ugody w e-mediacji. Taka mediacja nie toczy się w czasie rzeczywistym w jednym miejscu. Nie jest także możliwym jednoznaczne stwierdzenie, gdzie i kiedy ugoda jest zawierana. Strony oraz mediator mogą nawet nie znajdować się na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, a wówczas może powstać problem co do stwierdzenia tego, czy sąd polski posiada jurysdykcję do rozpoznania tejże sprawy w formie zatwierdzenia ugody mediacyjnej (szerzej zob. Mendrek, 2022, s. 477–489). Jak wskazuje Weitz, polski sąd ma obowiązek zbadać swoją jurysdykcję, nawet jeśli nie ma wprost wyrażonego elementu zagranicznego (Weitz, 2005). Czy zatem w przypadku e-mediacji umownej sądem właściwym w pierwszym względzie jest sąd w miejscowości oficjalnej siedziby mediatora, miejscowości, w której faktycznie ten mediator w momencie zawierania ugody był, czy miejscowości podpisania ugody przez mediatora albo strony?

Należy odróżnić sytuację prowadzenia mediacji, zawarcia ugody od jej podpisania. To są różne etapy, choć mogą odbyć się podczas jednego posiedzenia. Niejednokrotnie jednak strony dochodzą ustnie do porozumienia w zakresie woli polubownego zakończenia sporu, następnie trwa spisywanie twierdzeń i zatwierdzanie ich treści, zaś dokument ugody zawieranej online podpisywany

jest później z różnych przyczyn, także technologicznych (np. awaria systemu komputerowego czy dostępu do podpisu elektronicznego). Tym bardziej może się to dziać w różnym czasie, gdyż podpisy elektroniczne wskazują np. na dokładne dni i godziny, co w sytuacji przebywania stron w różnych strefach czasowych może także być kłopotliwe.

Ugoda mediacyjna stanowi załącznik do protokołu mediacji lub jej treść stanowi część tego protokołu (Antolak-Szymański, 2017). Miejsce zawarcia ugody stwierdza w treści protokołu mediator. Zasadniczo standardowo wpisuje on wówczas miejscowość, w której punkt mediacyjny ma siedzibę czy też sam mediator przebywa lub standardowo odbywa spotkania stacjonarne analogicznie do wskazania adresu z art. 183¹¹ k.p.c. Niemniej dotychczas w żaden sposób ustawowo nie zostało wskazane, że jest to miejsce zawarcia ugody online. Nie ma także aktu wykonawczego dla ustawy w tym zakresie. W ocenie autorki pojęcie „adres mediatora” różnym jest od pojęcia jego „miejscza zamieszkania” lub „siedziby”.

W uzasadnieniu projektu (Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 2025, s. 16) odniesiono się do tychże zmian jedynie w sposób następujący:

Uwzględniając fakt, że mediatorzy i strony nie zawsze są wykwalifikowanymi prawnikami, projekt przewiduje uproszczenie regulacji wskazującej sąd właściwy do zatwierdzenia ugody mediacyjnej. W mediacji prowadzonej na podstawie umowy o mediację proponuje się, aby sądem rzeczowo właściwym do zatwierdzenia ugody mediacyjnej był sąd rejonowy bez względu na właściwość rzeczową (projektowana zmiana art. 183¹³ § 1). Rozwiązanie to nawiązuje do aktualnego brzmienia art. 185 § 1 k.p.c., zgodnie z którym o zawezwanie do próby ugodowej wnioskodawca zwraca się zawsze do sądu rejonowego. W postępowaniu pojednawczym ugoda może zostać zawarta przed sądem rejonowym, nawet jeśli nie byłby on właściwy rzeczowo do rozpoznania sprawy poza tym postępowaniem. Niniejszy projekt przewiduje wprowadzenie analogicznego rozwiązania w odniesieniu do zatwierdzania ugód zawartych w mediacji prowadzonej na podstawie umowy o mediację. Jednocześnie proponuje się, aby właściwość miejscowa w sprawach o zatwierdzenie ugody zawartej w mediacji prowadzonej na podstawie umowy o mediację, była determinowana przez miejsce zawarcia ugody, chyba, że strony w ugodzie wskażą inny sąd rejonowy. W przypadku, gdy strony w ugodzie nie wskażą sądu rejonowego właściwego miejscowo, a nie będzie danych pozwalających na ustalenie miejsca zawarcia ugody mediacyjnej, proponuje się, aby właściwym do rozpoznania wniosku o zatwierdzenie ugody był sąd rejonowy miejsca zamieszkania albo siedziby wnioskodawcy (art. 183¹³ § 1).

W dalszej kolejności ustawodawca podnosi łącznik „innego sądu”. Nie wskazał przy tym, jaki to może być sąd. W ocenie autorki może to być zatem dowolny sąd rejonowy w Polsce. Niezrozumiałe jest kolejne zdanie przy braku podstaw do wyboru innego (w domyśle dowolnego) sądu w Polsce, wnioskodawca, składając wniosek o zatwierdzenie ugody mediacyjnej, może wybrać sąd miejsca zamieszkania lub siedziby wnioskodawcy, czyli jednej ze stron postępowania mediacyjnego.

Zastanawia też kwestia relacji pomiędzy zatwierdzaniem ugody mediacyjnej a właściwością wyłączną, np. w sprawach opiekuńczych. Właściwości wyłącznej nie można zmieniać na podstawie umowy, nawet jeśli w przepisie szczególnym przewidziano właściwość przemianą (Gudowski, 2016). Z praktyki wynika, iż najpopularniejszym przykładem jest kwestia uregulowania pieczy naprzemiennej (szerzej zob. Tomzik, 2025) i zatwierdzania jej przez sąd inny aniżeli właściwy wyłącznie (miejsca zamieszkania dziecka, czyli osoby, której postępowanie dotyczy), a tym samym dochodzi do sytuacji będącej w sprzeczności z zasadami wynikającymi z Kodeksu postępowania cywilnego. Sąd, zatwierdzając ugodę mediacyjną, nie jest, a raczej nie powinien być biernym obserwatorem. Wszak ma obowiązek każdorazowo zbadać czy ugoda nie jest sprzeczna z prawem (w ocenie autorki wybór sądu, który ma zatwierdzać ugodę w sytuacji właściwości wyłącznej, stanowi sprzeczność z prawem), zasadami współżycia społecznego, zmierza do obejścia prawa lub jest wewnętrznie sprzeczna – wówczas odmówi zatwierdzenia takowej. Na mocy nowych przepisów nie jest wykluczone, iż w praktyce może dojść do takiej sytuacji, że strony, wiedząc, że przykładowo w sądzie x w wydziale rodzinnym właściwym do rozpoznania sprawy czeka się dłużej nawet na zatwierdzenie ugody mediacyjnej, będą wskazywały w ugodach inny sąd, tym samym tworząc fikcję możliwego zbadania np. danych rozstrzygnięć podjętych przez rodziców z dobrem dziecka, a właściwy sąd opiekuńczy dopiero na skutek ewentualnej korespondencji z sądu wybranego będzie mógł działać.

Ze wszystkich opinii dotyczących projektu omawianej ustawy w przedmiotowym zakresie, poza kwestiami natury wykonawczej (np. czy odpis ugody lub oryginał ugody mediacji sporządzonej z podpisami elektronicznymi stanowić może podstawę do nadania klauzuli wykonalności; o tym Sąd Apelacyjny w Krakowie w uzasadnieniu projektu, zob. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 2025, s. 62), żaden podmiot nie zwrócił uwagi na to, który sąd *de facto* jest właściwy do rozpoznania sprawy zatwierdzenia ugody w e-mediacji, a także na fakt, iż w praktyce przepis tej treści może implikować wątpliwości w zakresie miejsca zawarcia ugody w formie online. W istocie zaś sąd z urzędu winien badać zarówno swoją jurysdykcję, jak i właściwość sądu.

Zakończenie

Znowelizowany przepis w odniesieniu do e-mediacji powoduje wątpliwości, który sąd *de facto* jest tym właściwym na podstawie łącznika miejsca zawarcia ugody, a także innego sądu. Mediator na skutek zmiany w prawie powinien wskazywać w ugodzie, na jakiej podstawie sąd ma być oznaczany, który to jest i dlaczego. *De lege ferenda* proponuje się jednoznaczną zmianę treści omawianego artykułu poprzez stworzenie jednostki redakcyjnej przepisu dotyczącej miejsca zawarcia ugody w przypadku mediacji online, a także usunięcie ostatniego zdania przepisu art. 183¹³ § 1 k.p.c., albowiem stanowi on zbędne *superfluum* w sytuacji, w której zdanie wcześniej ustawodawca, w razie braku wskazania sądu miejsca zawarcia ugody, pozwala stronom wybrać inny dowolny sąd do zatwierdzenia ugody mediacyjnej. Cel wprowadzenia tych zmian był z pewnością dobry, sprzyjał popularyzacji mediacji (Fruk, 2025), niemniej w przypadku ostatnich nowelizacji prawa procesowego cywilnego jest coraz gorzej z realizacją zamiaru poprawy prawa językiem ustawy. Podobnie w przypadku poprzedniej wielkiej nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego zwracano uwagę na ten problem (zob. Olaś, 2023).

Bibliografia

Akty prawne

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, tekst jedn. Dz. U. z 2024 r. poz. 1568 z późn. zm.

Ustawa z dnia 23 września 2016 r. o pozasądowym rozwiązywaniu sporów konsumenckich, Dz. U. z 2016 r. poz. 1823.

Ustawa z dnia 5 sierpnia 2025 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2025 r. poz. 1172.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 524/2013 z dnia 21 maja 2013 r. w sprawie internetowego systemu rozstrzygania sporów konsumenckich oraz zmiany rozporządzenia (WE) nr 2006/2004 i dyrektywy 2009/22/WE (rozporządzenie w sprawie ODR w sporach konsumenckich), Dz. Urz. UE L 165 z 18.06.2013, s. 1–12.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/11/UE z dnia 21 maja 2013 r. w sprawie alternatywnych metod rozstrzygania sporów konsumenckich oraz zmiany rozporządzenia (WE) nr 2006/2004 i dyrektywy 2009/22/WE (dyrektywa w sprawie ADR w sporach konsumenckich), Dz. Urz. UE L 165 z 18.06.2013, s. 63–79.

Pozostałe źródła

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. (2025). Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, Warszawa, 21 maja 2025 r., druk nr 1304. Pobrano z <https://orka.sejm.gov.pl/Druki10ka.nsf/0/6FF2396F575A3E32C1258C9D0055BA89/%24File/1304.pdf> (26.0.2025).

Zalecenie Komisji 98/257/WE z dnia 30 marca 1998 r. w sprawie zasad stosowanych przez jednostki odpowiedzialne za pozasądowe rozwiązywanie sporów konsumenckich, Dz. Urz. UE L 115 z 17.04.1998, s. 31.

Zalecenie Komisji 2001/310/WE z dnia 4 kwietnia 2001 r. w sprawie zasad dotyczących organów pozasądowych uczestniczących w polubownym rozstrzygnięciu sporów konsumenckich, Dz. Urz. UE L 109 z 19.04.2001, s. 56.

Literatura

Antolak-Szymański, K. (2017). W: K. Antolak-Szymanski, O. M. Piaskowska, *Mediacja w postępowaniu cywilnym. Komentarz*. LEX/el.

Arkuszewska, A. (2021). Informatyzacja pozasądowych form rozwiązywania sporów. W: K. Flaga-Gieruszyńska, J. Gołaczyński (red.), *Prawo nowych technologii* (s. 283–313). Warszawa: Wolters Kluwer.

Arkuszewska, A. (2022). Sposoby i formy zawarcia ugody mediacyjnej w dobie pandemii COVID-19. *Acta Iuridica Resoviensia*, 1(36), 9–22.

Arkuszewska, A. (2024). Mediacja. W: K. Flaga-Gieruszyńska, P. Osowy (red.), *Postępowanie przed sądem pierwszej instancji w procesie cywilnym. Czynności i przebieg postępowania* (s. 677–766). System Postępowania Cywilnego, 3B. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck.

Białecki, M. (2015). Mediacja online (cybermediacja). W: A. Torbus (red.), *Mediacja w sprawach gospodarczych. Praktyka, teoria, perspektywy* (s. 323–346). Warszawa: Ministerstwo Gospodarki. Departament Doskonalenia Regulacji Gospodarczych.

Fruk, A. (2025). E-mediacja w postępowaniu cywilnym – pożądana regulacja czy absurdalna hiperinflacja? Przepis art. 183¹¹ zd. 3 k.p.c. jako kolejny przykład (nie) kompetencji (ir)racjonalnego ustawodawcy. *Polski Proces Cywilny*, 2, 221–238.

Grabowski, M. (2012). E-mediacja jako metoda rozwiązywania sporów w handlu elektronicznym. *ADR. Arbitraż i Mediacja*, 4, 43–55.

Gudowski, J. (2016). Komentarz do art. 569. W: T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. T. 4. *Postępowanie rozpoznawcze. Postępowanie zabezpieczające* (wyd. 5). LEX/el.

Kierska, M., Marek, T. (2014). Zatwierdzenie i stwierdzenie wykonalności ugody w kontekście zasady poufności mediacji. *Zeszyty Naukowe KUL*, 57(2), 67–79.

- Kościółek, A. (2014). Elektroniczna mediacja w sprawach cywilnych w Polsce. *ADR. Arbitraż i Mediacja*, 4, 33–43.
- Kotwicka, W. (2017). E-mediacja jako pozasądowa metoda rozwiązywania sporów konsumenckich. *Prawo Mediów Elektronicznych*, 3, 42–49.
- Mendrek, A. (2022). Jurysdykcja krajowa w sprawach o zatwierdzenie ugody zawartej przed mediatorem. *Polski Proces Cywilny*, 12(3), 477–489.
- Olaś, A. (2023). Reforma, deforma czy zwykłe majsterkowanie? Uwagi na tle zmian w przepisach o pełnomocnictwie procesowym na mocy nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego z 9.03.2023 r. *Palestra*, 68(8), 68–88.
- Rojek-Socha, P. (2020). *COVID-19 zachęca prawników do mediacji online*. Pobrano z <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/mediacja-online-w-czasie-koronawirusa-na-jakiej-zasadzie-mozna,499569.html> (25.10.2025).
- Tomzik, D. (2021). Zdarność mediacyjna. W: C. Roguli, A. Zemke-Górecka (red.), *Mediacja w praktyce mediatora i pełnomocnika* (s. 191–196). Warszawa: Wolters Kluwer.
- Tomzik, D. (2025). Czy konieczne jest ustawowe doprecyzowanie kodeksowych przesłanek orzekania o pieczy naprzemiennej? *Civitas et Lex*, 4, 65–76.
- Weitz, K. (2005). *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu cywilnym*. Warszawa: Wydawnictwo Prawo i Praktyka Gospodarcza.